

A. SABALIAUSKAS

DĒL LIE. *šaukštas* KILMĒS

Žodis *šaukštas* yra būdingas tik lietuvių kalbai: nei kitose baltų, nei apskritai indoeuropiečių kalbose nerandame šia reikšme vartojamų žodžių, kuriuos būtų galima lyginti su šiuo žodžiu. Lie. *šaukštas* kilmė įvairiai buvo mėginta aiškinti, bet ligi šiol, atrodo, nėra pavykę pateikti patikimesnės jo etimologijos. A. Leskynas¹ lie. *šaukštas* siejo su lie. *šukė*. Taigi pirminė *šaukštas* reikšmė būtų 'šukė'. A. Leskyno etimologijai kai kas pritaria ir pastaruoju metu². A. Becenbergeris³ lie. *šaukštas* kartu su lie. *šiukšlės* siejo su gr. *μακάειν* 'maišyti, judinti', *μάκηθρον* 'maišiklis, mentė; intrigantas, skandalistas'. A. Becenbergerio etimologija pateko į daugelį etimologinių žodynų. Tokiai etimologijai pritarė ir K. Būga⁴. E. Frenkelis etimologiniame lietuvių kalbos žodyne taip pat nurodo tik šią etimologiją, jos autorystę savotiškai priskirdamas K. Būgai (Nach Būga... aus idg. **kuk-* und zu griech. *μάκηθρον* 'Rührkelle' usw. gehörig)⁵.

Mums atrodo, kad lie. *šaukštas* kilmę yra įmanoma aiškinti, siejant jį su veiksmazodžiu *šauti*. Šis veiksmazodis tiek lietuvių, tiek ir latvių kalboje vartojamas 'kišti, stumti į krosnį' reikšme. Tokiu būdu pirminė šaukšto reikšmė būtų 'kišiklis, kištukas', plg. lie. *šaudyklė* prietaisas šėvai įdėti audžiant'. Iš veiksmazodžio *šauti* su priesaga *-sta* padaryta forma *šauštas asimiliacijos keliu virto *šauštas*, kurioje vėliau atsirado įterptinis *-k-*, plg. *pėščias*: *pėkščias*, *kaištis*: *kaikštis*, *pluoštas*: *pluokštas*, *pirštas*: lat. *pirksts*, *auksas*: pr. *ausis* ir kt.⁶ Zietelos tarmėje vartojama ir forma *šauštas*. Tačiau ją vargu galima laikyti formos *šaukštas* prototipu, mat, ten vartojamos ir formos *auštas* < *aukštas*, *aňštas*

¹ Žr. A. Leskien, Der Ablaut der Wurzelsilben im Litauischen, Leipzig, 1884, 318.

² Žr. C. D. Buck, A dictionary of selected synonyms in the principal Indo-European languages, Chicago, 1949, 351.

³ Žr. A. Bezenberger, BB XXVII (1902) 170.

⁴ Žr. K. Būga, Rinktiniai raštai, I, Vilnius, 1958, 275.

⁵ Žr. E. Fraenkel, Litauisches etymologisches Wörterbuch, Heidelberg-Göttingen, 1955tt., 968.

⁶ Žr. J. Otrębski, Gramatyka języka litewskiego, I, Warszawa, 1958, 383–4; J. Endzelynas, Baltų kalbų garsai ir formos, Vilnius, 1957, 51–2.

< *aĩnkštas*, *mĩnštas* < *mĩnkštas*, *rũštũs* < *rũgštũs* ir t. t.⁷ Pagaliau *šauštas ir be tarpinės formos *šauštas* galėjo pavirsti *šaukštas*, mat, po *g*, *k* priesaga *-sta* lietuvių kalboje paprastai pavirsta *-šta*, plg. *deřgštas* ‘dergėjas’: *dėrgti*, *mĩnkštas* (lat. *mĩksts*) : *mĩnkyti* ir kt.

Semantiškai mūsų *šaukštas* kilmės aiškinimą iš dalies patvirtintų ir toji aplinkybė, kad šaukšto ir įrankio, kuriuo ‘šaunama’ į krosnį duona, pavadinimai įvairiose kalbose gali atsirasti tuo pačiu keliu. Štai lie. *ližė* ‘plačiu galu mentė duonai šauti, kišti į krosnį’ yra sietina su veiksmažodžiu *ližėti*⁸, tuo tarpu kitose indoeuropiečių kalbose iš šio veiksmažodžio kaip tik kilo šaukšto pavadinimai, plg. lo. *ligō*, *-ere* ‘liežti, laižyti’: *lingula* ‘šaukštas’, air. *ligim* ‘laižau’: vid. air. *liag* ‘šaukštas’, kimr. *llyw* ‘liežti, laižyti’: *llwy* ‘šaukštas’⁹. Vokiečių *Löffel*, s. v. a. *leffil* taip pat siejamas su s. v. a. *laffan* ‘liežti, laižyti’¹⁰.

Įdomu pastebėti, kad lie. *šaukštas* kilmę panašiai buvo linkęs aiškinti ir J. Jablonskis. Jis rašė: „Žodis *šaukštas* yra, gali būt, šiaip susidaręs: *šau-stas*, *šauštas* (plg. *šeši*, *šašlavos*), *šaukštas* („šaukštu dievo dovanas į burną šaujam“, plg. „liže kepalus į krosnį šaujam“)“¹¹.

ОТНОСИТЕЛЬНО ПРОИСХОЖДЕНИЯ ЛИТ. *šaukštas* „ЛОЖКА“

Резюме

В статье делается попытка объяснить происхождение лит. *šaukštas* „ложка“, связывая это слово с глаголом *šauti* „стрелять; сажать (в печь)“.

⁷ Žr. A. Vidugiris, *Zietelos lietuvių tarmė*, kand. disertacija, Vilnius, 1961, 134 (rankraštis).

⁸ Žr. E. Fraenkel, *Litauisches etymologisches Wörterbuch*, 383.

⁹ Žr. J. Pokorny, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, Bern-München, 1959, 668.

¹⁰ Žr. F. Kluge, *Etymologisches Wörterbuch der Deutschen Sprache*, Berlin, 1957, 444; J. Pokorny, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, 651.

¹¹ Žr. J. Jablonskis, *Rinktiniai raštai*, I, Vilnius, 1957, 380.